

ОКРЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВОСУДДЯ

CERTAIN METHODOLOGICAL ASPECTS OF DETERMINING GUARANTEES OF JUSTICE

Горбасенко П.В., к.ю.н.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення сучасних уявлень про гарантії правосуддя, які б сприяли формуванню професійному використанню системи наявних і пошуку новітніх засобів та механізмів їх застосування для його забезпечення.

Метою даної статті є уточнення понятійно-категоріального апарату цих правовідносин та окремих аспектів їхнього правового регулювання, а також обґрунтування необхідності їх уточнення з позицій сучасного рівня розвитку наукової методології, урахування міжнародних їх стандартів та використання перспективних національних здобутків у цих питаннях як на теоретико-правовому, так і на галузевому рівнях, що і є основним методологічним підходом у даному дослідженні.

В ході дослідження використовувались такі загальнонаукові методи як аналіз і синтез, узагальнення, класифікації, системно-структурний, формально-логічний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний тощо.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці з питань філософії, логіки, психології, теорії держави і права, окремих галузей процесуального права, криміналістики, юридичної психології тощо.

Висновки і рекомендації автора ґрунтуються на нормах Конституції України, чинного національного законодавства та відповідних міжнародно-правових актів, а також особистого досвіду роботи автора на посаді судді.

У статті привернуто увагу до недоліків понятійно-категоріального апарату цих правовідносин, а також визначені основні аспекти змісту системи знань про засоби і механізми їх застосування з метою забезпечення правосуддя в Україні. Обґрунтовуються висновки щодо того, що, належне володіння ними та подальше їх дослідження і розвиток, сприятимуть не тільки уточненню наукових уявлень про їх систему, механізми застосування, рівень ефективності та надійності, а також вдосконаленню підходів до їх вибору в конкретних ситуаціях для розв'язання практичних завдань.

Ключові слова: методологія, суд, правосуддя, судочинство, верховенство права, гарантії, процесуальні засоби і механізми.

The relevance of this study is due to the need to improve modern ideas about the guarantees of justice, which would contribute to the formation of professional use of the existing system and the search for new means and mechanisms for their application to ensure it.

The purpose of this article is to clarify the conceptual and categorical apparatus of these legal relations and individual aspects of their legal regulation, as well as to justify the need for their clarification from the standpoint of the modern level of development of scientific methodology, taking into account international standards and using promising national achievements in these issues both at the theoretical and legal levels and at the industry level, which is the main methodological approach in this study.

During the research, such general scientific methods as analysis and synthesis, generalization, classification, system-structural, formal-logical, historical, comparative-legal, sociological, etc. were used.

The theoretical basis of the research is scientific works on philosophy, logic, psychology, theory of state and law, certain branches of procedural law, criminology, legal psychology, etc.

The author's conclusions and recommendations are based on the norms of the Constitution of Ukraine, current national legislation and relevant international legal acts, as well as the author's personal experience as a judge.

The article draws attention to the shortcomings of the conceptual and categorical apparatus of these legal relations, and also identifies the main aspects of the content of the system of knowledge about the means and mechanisms of their application in order to ensure justice in Ukraine. The conclusions are substantiated that proper mastery of them and their further research and development will contribute not only to the clarification of scientific ideas about their system, mechanisms of application, level of efficiency and reliability, but also to the improvement of approaches to their selection in specific situations for solving practical problems.

Key words: methodology, court, justice, judicial proceedings, rule of law, guarantees, procedural means and mechanisms.

Постановка проблеми. Конституційне визнання судової влади в Україні зумовило появу Розділу VIII Конституції «Правосуддя» [1] й актуалізувало проблему необхідності його наукового, процесуального та організаційного забезпечення. Однак аналіз традиційних уявлень про цю діяльність свідчить про те, що вони потребують докладного аналізу з метою розкриття її змісту, системи та її складових, їхніх функцій, засобів та механізмів їх використання з метою розв'язання поставлених перед нею завдань, що й охоплюється поняттям «гарантії правосуддя». А насамперед це стосується відповідного понятійно-категоріального апарату, оскільки хоча для національної теорії і практики правовідносин поняття «судова влада» та «правосуддя» є відносно новими, ні на конституційному, ні на галузевому рівні вони не визначені. А якщо враховувати, що сучасне наукове, а тим паче – історичне їх тлумачення неоднозначне, то це зумовлює необхідність уточнення їхнього істинного змісту.

Більше того, самі положення чинного законодавства у цьому аспекті, часто суперечать одні одним. Зокрема, згідно з ст. 124 Конституції «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення». Але вже згідно з її

ст. 127 «правосуддя здійснюють судді... у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних». Крім того, хоча у Конституції насамперед йдеться про правосуддя, конкуруючим при цьому є й поняття «судочинство». Наприклад, згідно з ст. 129 Конституції «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права», але у ч. 2 цієї ж статті визначені не засади правосуддя, а «засади судочинства», що свідчить про те, що у ній поняття «правосуддя» та «судочинство» ототожнюються.

Що ж до гарантії правосуддя, то про них ні у законодавстві, ні у спеціальній літературі як правило не згадується взагалі, оскільки згідно з традиційним розумінням цієї проблеми у них йдеться про «гарантії судочинства».

Все це й свідчить про **актуальність дослідження** цих проблем з метою вдосконалення сучасних уявлень як про зміст кожної з цих категорій з позицій сучасного рівня розвитку наукової методології, міжнародних їх стандартів та урахування перспективних національних здобутків у цих питаннях як на теоретико-правовому, так і на галузевому рівнях, які б сприяли формуванню і відповідної сучасної системи знань про гарантії правосуддя, а відтак – і професійному їх використанню для його здійснення.

В ході цього дослідження використовувались такі загальнонаукові методи як аналіз і синтез, узагальнення, класифікації, системно-структурний, формально-логіч-

ний, історичний, порівняльно-правовий, соціологічний тощо.

Висновки і рекомендації автора ґрунтуються на нормах Конституції України, чинного національного законодавства та відповідних міжнародно-правових актів, а також з урахуванням поглядів вчених, висловлених у спеціальній літературі, та особистого досвіду його роботи на посаді судді.

Нормативно-правовий аспект проблеми

В контексті цього дослідження насамперед потрібно звернути увагу на те, що хоча поняття «судова влада» для національної теорії правовідносин є новим, але ні у Конституції України, ні у галузевому законодавстві воно не визначене.

Водночас згідно з преамбулою Закону «Про судоустрій і статус суддів», він *«визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд»* [2]. Але вже на цьому рівні постає питання – якщо Закон «Про судоустрій і статус суддів», то чому у його Преамбулі йдеться про «здійснення правосуддя»? Адже поняття «судова влада», «правосуддя», «судоустрій» і «статус суддів» далеко не одне й теж. А за таких обставин стає очевидним, що техніко-юридичним недоліком цього Закону є те, що у ньому категорії, які закладені в основу зазначених правовідносин, не визначені також, а, як наслідок – часто ототожнюються.

Ускладнює розуміння цих проблем й те, що згідно з ст. 1 цього Закону: 1) «судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом; 2) судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур».

Крім того, якщо врахувати, що згідно з ст. 2 цього Закону «Завдання суду», «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України», то це дає підстави для висновку, що: по-перше, ці положення суперечать ст. 1 цього закону, а, по-друге, якщо і тут йдеться про те, що правосуддя здійснює суд, який «забезпечує кожному право на справедливий суд, то чи не є ці словосполучення елементарною тавтологією?

Суперечить правилам логіки і п. 1. ст. 1 Закону, згідно з яким *«Судова влада в Україні... здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом»*. І якщо положення цієї норми про те, що суди «утворені законом» можна було б сприймати як редакційний недолік, то системний підхід до аналізу положень цього Закону свідчить про те, що це позиція законодавця, оскільки і згідно з його п. 1 ст. 7 *«Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом»*, а згідно з п. 1 ст. 19 *«Суд утворюється і ліквідовується законом»*.

Характерним є й те, що згідно з ч. 2 ст. 1 Закону судова влада *«здійснюється незалежними і безсторонніми судами»*, а вже згідно з його ст. 7 *«Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом»*. Тобто, якщо згідно з ст. 1 *«справедливий суд»* в Законі й не планувався, то у ст. 7 він таким вже став.

Крім того, як вже зазначалося, згідно з ст. 124 Конституції «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди», а згідно з її ст. 127 «Правосуддя здійснюють судді». Що ж до Закону, то згідно з його п. 2 ст. 1 *«Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур»*, а згідно з п. 1 ст. 5 *«Правосуддя*

в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства».

В зв'язку з цим знову постає питання: то судова влада в Україні здійснюється згідно з ст. 124 Конституції та ч. 1 ст. 1 Закону судами, чи згідно з ст. 127 Конституції та ч. 2 ст. 1 Закону суддями? Адже суди і судді це також не одне й те ж. А якщо так, то є очевидним, що зазначені норми не скоординовані ні з нормами Конституції, ні між собою. Сумнівним взагалі є й висновок, що судову владу здійснюють лише суди (судді).

Водночас, якщо при аналізі цих понять спиратись на правила логіки та вимоги методології правовідносин, то ми змушені будемо визнати, що зміст понять «судова влада» і «правосуддя», «суд» і «судочинство», як і «гарантії правосуддя» та «гарантії судочинства» істотно відрізняється, а відповідно й ототожнення як змісту, так і мети та завдань цих інститутів також є хибним.

Аналітичний огляд традиційного наукового розуміння досліджуваних категорій

І хоча ототожнення цих понять простежується і в довідкових та наукових джерелах, все ж серед них є й ті, у яких відмінності у тлумаченні змісту цих понять простежуються. Зокрема, категорія «судова влада» визначається як «відокремлена гілка державної влади, що має монополію на здійснювати правосуддя, незалежність та ефективність якої є важливими умовами верховенства права та забезпечення прав людини у цивілізованому демократичному суспільстві» [3, с. 762] або «одна з гілок державної влади основним завданням якої є здійснення правосуддя» [4, с. 699].

Тобто, зміст цих положень дає підстави для висновку, що судова влада функціонує з метою «здійснення правосуддя».

А поняття «правосуддя» в загальнонауковому розумінні тлумачиться як: 1) суд, судова діяльність держави, юстиція; 2) розгляд судових справ; судочинство; 3) справедливий суд [5]. Водночас, у довідкових юридичних джерелах воно визначається як «правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, прав та інтересів держави [4, с. 50]. Що ж до судочинства, то воно тлумачиться як процесуальна форма здійснення правосуддя, діяльність суду, вид державної діяльності, пов'язаної з розглядом і вирішенням судових справ, залежно від яких розрізняють такі його види як конституційне, цивільне, господарське, кримінальне [4, с. 718].

Тобто, тут поняття «правосуддя» і «судочинство», як і в нормативних актах, тлумачаться лише як діяльність суду і фактично ототожнюються.

Але підстави для висновку, що поняття «правосуддя» і «судочинство» не одне й те ж, по-перше дають правила логіки, згідно з якими і мав би тлумачитись зміст кожного з них. Крім того, при з'ясуванні їхнього змісту потрібно враховувати, що слово «правосуддя» походить від слів «правда», «правий», «істина», «справедливість». Не випадково з цим словом суспільна правосвідомість завжди пов'язує уявлення про правду, справедливість: правий суд, справедливий суд, суд по закону, по совісті.

Та й з практичного погляду висновок, що якщо здійснюється судочинство, то це означає, що здійснюється й правосуддя, спростовується елементарними статистичними даними. Наприклад, Верховний Суд України щорічно скасовує більше половини виправдувальних вироків. Зокрема, у 2018 р. їх було скасовано 34,8%, у 2019 р. – 41,4%, у 2020 р. – 21,1%, у 2021 р. – 36,4%, у 2022 р. – 36,0%, у 2023 р. – 62,3%, у 2024 р. – 53,3% [6]. Тобто, простежується тенденція до збільшення кількості таких скасувань.

Не менш переконливою ілюстрацією якості «правосуддя» українських судів є практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, як відомо, традиційно за кількістю позовів в ЄСПЛ Україна посідає третє місце (після Росії і Туреччини). Наприклад, станом на 31.12.2020 р. у цьому суді на розгляді перебувало 62 000 справ проти держав – сторін Конвенції. З них 10400 справ проти України, що складало 16,8% від загальної їх кількості. І хоча з початком вторгнення Росії в Україну від її громадян надходження таких заяв зменшилось, все ж на даний час їх кількість знову досягла 80% від того, що було у 2022 р.

А фактично це означає, що за останні 12 років позивачі проти України в ЄСПЛ виграли більше 1 тис. позовів й за цими рішеннями Україна виплатила більше 2 мільярдів гривень відшкодування. Важливим є й те, що з посадовців, які безпосередньо порушили права людини, що й стало підставою звернення з цього приводу до ЄСПЛ, ці збитки не стягуються.

Характерним у цьому контексті є й те, що незважаючи на велику кількість заяв до ЄСПЛ проти України, більшість з них стосуються низки типових і фактично одних і тих же проблем, що призводять до порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема: невиконання або тривале виконання рішень національних судів; надмірна тривалість провадження досудового слідства у кримінальних справах і судового розгляду інших справ; катування і нелюдські умови перебування та неналежне лікування в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань; незабезпечення права на належний судовий захист та справедливий судовий розгляд; неефективність розслідування злочинів правоохоронними органами за скаргами на неналежне поведіння з боку представників органів держави; порушення права на мирне володіння своїм майном; порушення права людини на свободу вираження поглядів та права на мирні зібрання тощо [7].

З урахуванням цих даних стає зрозумілим, що ухвалення Верховною Радою Закону «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII було не випадковим [8], хоча, тенденція до покращення ситуації у цих правовідносинах не простежується. Більше того, вона погіршується. А за таких обставин стає очевидним, що саме забезпечення справедливості, правди та правосуддя і мало б бути метою функціонування судової влади. А щодо її завдань, то найактуальнішим із них й мало б бути вдосконалення системи гарантій та механізмів їх застосування для досягнення цієї мети.

Крім того, якщо враховувати й те, що судочинство, тлумачиться і як встановлений законом порядок порушення, розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ та підготовки, судового розгляду і вирішення цивільних справ [9, с. 766], то стає зрозумілим, що зводити судочинство лише до діяльності суду не варто. І цей висновок стає ще очевиднішим, якщо врахувати, що у КПК йдеться про «кримінальне провадження», яке: по-перше, тлумачиться як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність (п. 10 ст. 3) [10], а, по-друге, згідно з ст. 38 КПК досудове розслідування здійснюють органи: внутрішніх справ, безпеки, державного бюро розслідувань тощо, а, по-третє, активним учасником судочинства є й прокурор, який здійснює процесуальне керівництво розслідуванням та є активним учасником і судового провадження, то за такого підходу стає зрозумілим, що висновок щодо того, що «судова влада здійснюється виключно судами» є хибним, а діяльність суду – «судове провадження» є поняттям вужчим ніж поняття «кримінальне провадження» оскільки стадії досудового розслідування воно не охоплює.

Не випадково іноді поняття «правосуддя» тлумачиться як одна з форм діяльності держави, а судочинство – як

порядок провадження у встановленому законом порядку цивільних і кримінальних справ [9, с. 766]. Тобто, якщо правосуддя є одним із напрямів діяльності держави, що спрямована на виконання її функцій та розв'язання завдань, які стоять перед нею, то поняттям «судочинство» охоплюється зміст процесуальної діяльності відповідних державних органів. Саме тому якщо судочинство може бути цивільним, адміністративним, кримінальним тощо, то правосуддя є універсальною політико-правовою категорією, яка охоплює мету кожного з них.

В контексті даного дискурсу слід відзначити, що не сприяє чіткості уявлень, а відтак – й нормативному врегулюванню цих правовідносин і те, що й поняття «суд» часто тлумачиться і як установа, на яку покладено функції правосуддя, і як установа, на яку покладено функції судочинства, і як сам процес судочинства, і як склад суду, і, навіть, як суддя. Водночас, у вихідному значенні «суд» – це колегіальний розгляд справи, який відбувається згідно з визначеною законом процедурою та з участю визначених законом осіб, незалежно від того, розглядається справа одноособово суддею чи колегією суддів та з участю присяжних. А відтак логічно припустити, що суд покликаний здійснювати не правосуддя, а судочинство. Що ж до правосуддя, то його повинна забезпечити саме судова влада в цілому. Не випадково ж у ст. 3 Конституції України визначено, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». А з урахуванням цього стає зрозумілим, що якщо визначення і підтримання правопорядку в Україні покладено на органи державної влади в цілому, то розв'язання суперечностей, які виникають з правовідносин є функцією саме органів судової влади. От тому й Розділ VIII Конституції України урочисто поіменований «Правосуддя». Тобто тут йдеться не про органи судової влади (за аналогією з попередніми її розділами: IV – Верховна Рада України, V – Президент України, VI Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади, а саме про правосуддя, яке, як окрема функція Української держави здійснюється у формі судочинства. А що у процитованих нормативних актах та в окремих довідкових джерелах ці поняття ототожнюються, то це є прикладом збереження радянських ідеологічних стереотипів, які базувалися на методи соцреалізму згідно з яким бажане видавалося за дійсне, а відтак, які слугували механізмом підштовхування до висновку, що якщо радянське судочинство, то це вже обов'язково правосуддя.

Водночас, те, що це не так, було зрозумілим завжди і не випадково поняття «суд» у довідковій літературі того часу тлумачилось й як «орган держави, який в інтересах пануючого класу здійснює у встановленому процесуальному порядку розгляд цивільних і кримінальних справ. Форми організації і діяльності суду визначаються класовою суттю держави, яка його створила. В експлуататорських державах суд є засобом захисту інтересів експлуататорів. Характерним для суду всіх експлуататорських держав є класовий підбір суддів, що разом з класовим законодавством дає можливість пануючим класам використовувати його для придушення трудящих. А при характеристиці буржуазного суду, зазначалось, що він лише зображав собою захист порядку, а насправді був сліпим, тонким знаряддям нещадного придушення експлуатованих, який обстоював інтереси грошового мішка [9, с. 756].

А з урахуванням зазначеного різницею у тлумаченні досліджуваних понять стає зрозумілим, що засада правової визначеності й орієнтує на те, що, якщо декларується такий напрям діяльності держави як здійснення судової влади та правосуддя, то йому мало б надаватись офіційне

визначення, мала б бути визначена його мета і завдання, суб'єкти, засоби і механізми їх реалізації тощо.

А в історичному аспекті в зв'язку з цим варто згадати, що в Основах законодавства про судоустрій Союзу РСР, на основі яких і розроблялися відповідні республіканські кодекси, мета правосуддя була визначена. Зокрема, у них зазначалось, що «правосуддя в СРСР покликане охороняти від будь-яких посягань: а) закріплений Конституцією СРСР і конституціями союзних республік суспільний і державний лад Союзу РСР, соціалістичну систему господарювання і соціалістичну власність; б) гарантовані Конституцією політичні, трудові, житлові та інші особисті і майнові права та інтереси громадян СРСР; в) права і охоронювані законом інтереси державних установ, підприємств, колгоспів, кооперативних та інших громадських організацій. Завданням правосуддя в СРСР є забезпечення точного і неухильного виконання законів усіма установами, організаціями, посадовими особами і громадянами СРСР. І саме наявністю цього визначення й пояснює те, чому в тодішніх процесуальних кодексах мета окремих видів судочинства у не визначалась, а визначались лише їхні завдання.

Якщо ж зі змісту цитованих положень чинної Конституції України випливає, що формою здійснення правосуддя є судочинство, то належало б дати визначення і йому. І лише після цього логічним виглядало б і те, що в Україні розв'язання суперечностей, які виникають з правовідносин, як і будь-якому цивілізованому суспільстві, відбувається не шляхом самосуду чи кровної помсти, а виключно судами у формі судочинства, яке здійснюється в рамках відповідних процесуальних правовідносин. І саме це й зумовлює необхідність їх процесуальної регламентації, що й проявляється в наявності відповідних галузей процесуального права та процесуальних кодексів.

Що ж до гарантій правосуддя, то при розгляді цієї проблеми слід виходити з того, що з загальнонаукового погляду слово «гарантії» (від франц. *garantie* – забезпечення, запорука) тлумачиться як ті умови, засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується досягнення бажаного результату. А в цивільних правовідносинах категорія «гарантія» розглядається як один із передбачених законом або договором способів забезпечення зобов'язань, який є обов'язком однієї особи – гаранта перед іншою особою – кредитором (бенефіціаром) у разі потреби забезпечити виконання боржником (принципалом) свого зобов'язання (ст. 560 ЦК України) [11]. А оскільки судочинство є одним із видів державної діяльності, який являє собою визначений законом порядок встановлення, дослідження та оцінки юридичних фактів і розв'язання за їх результатами суперечностей, що виникають між учасниками правовідносин, шляхом ухвалення відповідних рішень, то це зумовлює необхідність дослідження та вдосконалення і його гарантій.

З урахуванням цього, *гарантії судочинства* – це ті умови, засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується можливість розв'язання його завдань. А оскільки серед цих умов, засобів і заходів розрізняють величезну їх кількість, то при їх характеристиці потрібно застосовувати метод класифікації, підстави якої обираються залежно від завдань дослідження. Але найчастіше серед них за змістом розрізняють ідеологічні, політичні, економічні, організаційні, юридичні, громадські та міжнародні гарантії судочинства.

Важливо зазначити, що згідно з традиційною національною науково-практичною парадигмою, розв'язання вказаних проблем відбувалося в рамках використання та вдосконалення саме гарантій судочинства, на що орієнтували й відповідні методичні настанови. Однак сучасні ідеологічні та політичні підходи до розуміння механізмів розв'язання завдань, які поставлені перед судовою владою, орієнтують на те, що ця парадигма потребує уточнення.

Зумовлене це, насамперед, тим, що «гарантії судочинства» в буквальному розумінні цього поняття, орієнтують на формальне розуміння судочинства як процесуальної діяльності судів. Тобто, якщо система судів функціонує, то відбувається і судочинство. Що ж стосується досягнення його мети, то за такого підходу вона ніби-то нікого й не цікавила. Однак недосконалість такого підходу стає особливо очевидною з урахуванням вимог засади верховенства права, яка у правовій системі України визнана імперативною конституційною настановою у кожному з видів правовідносин. Крім того, вказаний традиційний підхід до розуміння і оцінки наприклад цивільного судочинства суперечить й вимогам ст. 2 ЦПК [12], згідно з якою його завданням є «справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави». А з урахуванням цього стає очевидним, що судочинство є лише засобом (визначеною законом процедурою), за допомогою якого відбувається захист вказаних соціальних цінностей. Що ж до забезпечення правосуддя, то воно є одним із завдань органів державної влади. А оскільки одним із видів цієї влади є судова влада, то метою її функціонування і є забезпечення правосуддя. От тому при визначенні пріоритетів у цих аспектах діяльності, логічним є те, що хоча судочинство як процедура розв'язання вказаних проблем є важливою і також потребує відповідних гарантій, з загальносоціального погляду пріоритетнішою все ж є мета цієї діяльності, якою і є правосуддя. А відтак стає очевидним, що саме гарантії забезпечення правосуддя є первинними, а гарантії забезпечення судочинства є похідними від них.

Принциповим є й те, що оскільки у правовій державі, якою згідно з ст. 1 її Конституції є й Україна, будь-які юридично значущі дії повинні відбуватися у спосіб, визначений законом, то саме тому й будь-який засіб захисту прав та спосіб його використання повинні відповідати вказаним вимогам, що задеклароване, наприклад, й у ч. 1 ст. 5 ЦПК згідно з якою «суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором».

Урахування вказаних методологічних настанов дає підстави для висновку, що: 1) пошуки нових напрямів вдосконалення механізмів процесуальних правовідносин повинен відбуватися не тільки в напрямі гарантій судочинства, а насамперед в напрямі забезпечення верховенства права, тобто «захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави», що й задекларовано у ст. 2 ЦПК, а по своїй суті і є правосуддя; 2) важливим у даному контексті є й те, що з позицій сучасного їх розуміння джерелами цих прав є не тільки акти законодавства чи відповідні договори, а й інші загальновизнані соціальні норми, що визнане й Конституційним Судом України; 3) наявність судочинства як ефективного, а тому й основного засобу захисту вказаних цінностей не повинна заперечувати і, таким чином, гальмувати розвиток наявних та пошук новітніх – альтернативних способів їх захисту; 4) основою юридичних орієнтирів у механізмах вибору та застосування такого захисту все ж залишається наявне національне законодавство та набувають все важливішого значення міжнародні стандарти його здійснення.

Важливими засобами розв'язання вказаних проблем є й система сучасних знань з питань методології регулювання та практичного забезпечення механізмів правовідносин, що дає підстави для висновку про актуальність вдосконалення сучасної юридичної науки та освіти, які зорієнтовані на надання ґрунтовних знань з питань усвідомлення наявності, значення та ефективності, а також оптимального вибору форм і способів застосування вка-

заних засобів в ході вирішення конкретних спорів, що виникають з правовідносин, а в підсумку – й забезпечення правосуддя.

Висновки: 1) судова влада це одна із складових державної діяльності, яка полягає у здійсненні уповноваженими на це державними органами та посадовими особами такої монопольної функції держави як правосуддя;

2) правосуддя – це особлива функція держави, яка здійснюється відповідними уповноваженими державної влади у формі судочинства і змістом якої є розв'язання суперечностей, що виникають із правовідносин з позицій засади верховенства права;

3) судочинство – це встановлений законом порядок процесуальної діяльності уповноважених органів та осіб, спрямований на порушення, розслідування, судового роз-

гляду і вирішення кримінальних справ та судового розгляду і вирішення суперечностей, що виникають з інших видів правовідносин;

4) гарантії правосуддя – це ті умови засоби і заходи за допомогою яких воно забезпечується, а гарантії судочинства, це ті умови засоби і заходи за допомогою яких відбувається розв'язання суперечностей, що виникають в ході конкретних видів правовідносин;

5) якщо традиційна національна правосвідомість орієнтувала на необхідність вдосконалення гарантій судочинства, то з конституційним визнанням засади верховенства права, стало очевидним, що пріоритетним в ієрархії цих завдань є вдосконалення саме гарантій правосуддя, що в сучасних умовах і стало актуальною і науковою, і практичною проблемою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права. Харків: Право. 2017. С. 762.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 5. Київ: «Укр. енцикл.» 1998. С. 699.
5. Словник української мови в 11 т. URL: Slovnyk.ua/index.php?swrd=правосуддя
6. Судова статистика. URL: Sud.ua/uk/news
7. Інтерв'ю судді ЄСПЛ від України М. Гнатівського. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869488-mikola-gnatovski-sudda-espl-vid-ukraini.html>
8. Про відновлення довіри до судової влади в Україні. Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Юридичний словник. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. С. 766.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України* № 40–44. Ст. 356.
12. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. № 1618-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.